

*Дзевелюк М. В.,
аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОБҐРУНТУВАННЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. У статті зосереджено увагу на дослідженні теоретико-правових засад сутності сучасної держави; розглянуто основні ознаки сучасної держави як певного історичного типу в зв'язку з певними державно-правовими змінами у світі, а також запропоновано поняття «сучасна держава» на основі досліджених ознак.

Ключові слова: сучасна держава, глобалізація, інформатизація, індивідуалізація суспільства, правова держава, легітимність, легальність, легалізованість, стійкість держави, сильна та слабка держава, інституціоналізація держави, комунікативна властивість держави.

Постановка проблеми. Провідними тенденціями світового розвитку в наш час є глобалізація, інформатизація й індивідуалізація суспільства, які відображають реальність сьогодення. У зв'язку із цими процесами проблема сутності сучасної держави набирає більшої актуальності та займає вагомe місце в полі дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених: Ю.М. Оборотова, П.М. Рабіновича, В.Е. Чиркіна, О.О. Джураєвої, В.В. Сімутіна, Ф. Фукуями та інших.

Моніторинг останніх досліджень виявляє необхідність у кардинальних державно-правових змінах. Так звана криза держави тісно пов'язана зі змінами, що відбуваються як у самій державі, її інститутах і функціях, так і зовні – на світовій глобалізаційній арені. Усе це дає підставу вважати, що в наш час відбувається процес формування нового образу держави й нової державної реальності [4, с. 6]. Як доводять учені, образ національної держави витісняється образом сучасної держави. Що ж являє собою держава сучасного типу?

Варто погодитися з твердженням П.М. Рабіновича про те, що саме знання про сутність сучасних держав озброюють юристів, державних службовців розумінням справжньої соціальної ролі їх професійної діяльності в суспільному житті [6, с. 15]. Отже, необхідно поповнювати ці знання новими дослідженнями, адже й досі існує безліч невирішених проблем.

Сучасна держава не є достатньо вивченою категорією в політико-правовій науці, оскільки ця категорія є досить динамічною. Низка авторитетних джерел обмежується лише загальною фразою: «Держава сучасного типу – це демократична, соціальна, правова держава». Існує багато наукових розробок поняття «сучасна держава», проте вони знаходяться на стадії дослідження. Різні вчення досліджують цю категорію за різними критеріями.

Отже, **метою** дослідження є комплексний загальнотеоретичний аналіз сучасної держави, її сутності, поняття й основних ознак.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що поняття «сучасна держава» тісно споріднене з критерієм часу й не є сталим: як кожна епоха колись була «сучасністю», так і для певного проміжку часу існує певний тип держави, який виявляється «сучасним», тобто таким, що відповідає умовам певної

епохи. Тож, аналізуючи феномен сучасної держави, доречно окреслити основні риси сьогодення.

Аналізуючи існуючі дослідження, варто зазначити, що не є достатньою наявність звичних для всіх ознак держави, тому в сучасній юридичній науці все більше актуалізується думка про те, що сучасна держава – це держава, яка існує в сучасному світі та відповідає вимогам світового співтовариства.

Витоки сучасної держави необхідно шукати на тому історичному етапі, коли вперше було сформульовано та закріплено природні права людини й громадянина. Учення про правову державу сформувало образ сучасної держави як організованого суспільства, у якому людина може бути вільною за умови поділу влади й панування правових законів [7, с. 111]. Держава має створювати належні умови, які б гарантували реалізацію прав і свобод людини та сприяли відновленню порушених прав.

Для сучасної держави основною соціальною цінністю є людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, її права та свободи, їх захист та забезпечення реалізації. Сьогодні в демократичних державах підвищується значущість гарантій охорони прав громадян [9, с. 9]. Отже, закріплення й реалізація прав і свобод людини є нормативно-правовою оцінкою якості сучасної держави. Важливим є не просто формальне закріплення цих прав, а саме відповідність закону й виконання постановлених рішень.

Серед ознак сучасної держави поряд із такими класичними, атрибутивними ознаками її існування, як народ, територія й державна влада, Ю.М. Оборотов виділяє таку важливу ознаку, як визнання іншими державами, міжнародним співтовариством. Саме цей момент має нормативно-правове значення й визначає перетворення існуючої національної держави в сучасну державу [4, с. 7]. У зв'язку із цим особливого значення набуває питання легітимності, легальності й легалізації державної влади [8, с. 11]. Правовою основою існування сучасної держави є легальність державної влади, що виражається через формально-юридичне визнання та закріплення в чинному законодавстві основних інститутів влади; легітимність, що здійснюється на засадах визнання й підтримки народом державної влади та надає право змінювати існуючу державну владу, якщо вона втратить легітимність; легалізованість, що здійснюється через визнання більшістю зарубіжних країн.

Сучасна держава повинна бути передусім правовою. Адже невідповідність кількості правових нормативів соціальним потребам людини й суспільства, невідповідність положень і нормативів чинного законодавства нормам конституції, винесення державно-владних рішень, що розходяться з вимогами верховенства права й верховенства закону, нездійснення винесених судових рішень та врешті-решт неспроможність державної влади відповідати принципам і вимогам правової держави призводять до підміни механізму дії права іншими формами та засобами соціального й асоціального регулювання.

Важливим критерієм оцінки сучасної держави є стійкість, що вказує на здатність держави до існування та виживання в

умовах дестабілюючих зовнішніх (стихийне лихо, війни, економічні санкції) та внутрішніх (міжнародні конфлікти, сепаратизм, революції) змін. При цьому деякі держави вирішують проблеми, проводять реформи для підвищення ефективності управління в державі, інші, навпаки, дезорганізуються, що призводить іноді й до знищення самої держави. Територіальний розпад держави – остання ознака краху сучасної держави [5, с. 25].

Стійкість держави досягається через цілісність політичної системи, легітимність державної влади, ефективність інститутів держави та забезпечення правопорядку й безпеки, а також ціннісні орієнтири, що залежать від менталітету та традицій держави. Цінність будь-якої держави повинна бути пов'язана з її стійким існуванням.

Інституціоналізація держави – це одна з найважливіших складових стійкості сучасної держави, оскільки забезпечує функціонування різноманітних сфер суспільного життя. У наш час відбувається певне запозичення більш ефективних інститутів розвинених країн, що є важливим фактором подолання відставання в розвитку сучасної держави на шляху до досягнення стійкості держави. Проте в пострадянських країнах цей процес відбувається неефективно через неправову практику [5, с. 26–27].

Інституціоналізація держави нерозривно пов'язана з комунікативною сферою. Комунікаційна властивість є механізмом самоконструювання держави, що пов'язаний із цілями, мотивами та цінностями, якими керуються як державно-владні особи, так і ті, хто їм підпорядковуються, та здатна привести функції держави у відповідність до потреб громадянського суспільства [4, с. 9]. Сучасна держава повинна бути відкритою для діалогу правових культур та бути активним учасником світових комунікаційних процесів [8, с. 12].

Стійкість держави – це не просто здатність одноразового вирішення проблем у різних сферах життя суспільства, а ефективна діяльність держави протягом довготривалого часу.

Проблематика стійкості держави пов'язана з таким важливим критерієм сучасності держави, як поділ на сильні та слабкі, що виражається через ступінь їх фактичної самостійності та здатності підтримувати своє існування [1, с. 244].

Слабка держава – це реалія сучасного державотворення, що виражається в безсиллі держави вирішувати глобальні проблеми й нелегітимності політичної системи в цілому. Варто зауважити, що будь-яке ослаблення держави – це перепона на шляху інтенсивного соціального розвитку. Отже, саме слабка держава не володіє достатньою стійкістю в державно-правових процесах. Сильна ж держава здатна ефективно вирішувати проблеми сучасного життя, може протистояти розмиванню національно-державної ідентичності [10, с. 42].

У зв'язку з глобалізаційними процесами розширюється сфера функціональної відповідальності держави, водночас обмежується її здатність самостійно розв'язувати ті проблеми, що постають перед нею. Нині жодна держава не може існувати без активної взаємодії з міжнародною системою, а відкритість держави є конститутивним елементом самої державності [8, с. 9].

Інформатизація суспільства як важлива ознака сучасної держави може впливати по-різному на державно-правове життя. З одного боку, інформатизація відкриває нові горизонти перед державою, робить її відкритою та комунікативною, підвищує роль інформації в усіх сферах буття людини. Інтернет уже діє як один з інструментів політичної діяльності та виступає зручним способом прояву громадської активності [7, с. 111].

З іншого боку, така реалізація дозволяє суб'єктам досягати інформаційних інтересів поза межами держави, що викликає проблеми для традиційних інститутів держави та її функцій [2, ст. 5]. Такі негативні наслідки спричиняють розмивання суверенітету національної держави. Виникає проблема забезпечення інформаційного суверенітету й інформаційної безпеки.

Дієвим чинником розвитку сучасної держави також виступає ринкова економіка, яка має взаємний вплив щодо держави. Економічна неспроможність держави виражається в її нездатності швидко й успішно вирішувати політичні, економічні, соціальні, екологічні та багато інших проблем розвитку суспільства, людини, природи [1, с. 245]. Проте, з іншого боку, віддання переваги економічному критерію змушує говорити про державу-корпорацію, а не сучасну державу з її гуманним і соціальним призначенням [1, с. 293].

На нашу думку, також важливим критерієм розвитку та становлення сильної сучасної держави є духовна сфера держави, що проявляється в правовій культурі та виступає у вигляді додержання моральних принципів і релігійних канонів. У країнах західної цивілізації пропагандуються сучасні «ліберальні» цінності: пріоритет земного життя над життям вічним, особистої свободи та прав над моральними вимогами віри й цінностями релігійного способу життя. Усе це призводить до розмивання межі між добром і злом та врешті-решт може ослабити державу [1, с. 248], адже держава не може існувати без ціннісного й духовного орієнту.

На перший погляд образ сучасної держави навіює певну ілюзію, що будь-який громадянин може тримати в руках, контролювати та змінювати державну владу, використовуючи демократичні інститути й систему народовладдя, проте на практиці ефективність державного управління прямо пов'язана із залученням кращих суб'єктів з існуючих еліт, а це утверджує аристократичні начала в організації й діяльності сучасної держави [4, с. 9].

Отже, виходячи з названих критеріїв, маємо можливість надати поняття сучасної держави. Сучасна держава – це правова, стійка, сильна, комунікативна, економічно й духовно стабільна, інституціональна система організації легітимної, легальної та легалізованої державної влади в суспільстві на певному просторі, основним завданням якої є забезпечення та захист прав і свобод людини та громадянина.

Висновки. Отже, усі ці зміни вказують на те, що образ національної держави поступово замінюється образом сучасної держави, який відповідає внутрішнім і зовнішнім критеріям державної діяльності сьогодення.

Для поглиблення уявлень про розвиток сучасної держави необхідно використовувати критерії державності, які дозволяють чіткіше побачити відмінності, що існують, з одного боку, у самій системі сучасних держав, а з іншого – у тих державних утвореннях, які претендують на статус сучасної держави. Проте насамперед перед сучасною державою стоїть проблема утвердження національної й регіональної ідентичності як форми самозбереження в умовах глобалізації й інформатизації суспільства.

Література:

1. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: [монографія] / за ред. Ю.М. Оборотова, Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін. ; НУ «ОЮА». – О. : Фенікс, 2012. – 492 с.
2. Джолос С. Поняття, ознаки та види сучасної держави / С. Джолос // Юридичний вісник. – 2009. – № 3. – С. 4–10.
3. Джураєва О.О. Сучасна держава: загальнотеоретичний аспект / О.О. Джураєва // Развитие государственности и права в Украи-

- не: реалии и перспективы : материалы 1-ой международной научно-практической конференции (24 апреля 2009 г.). – 2009. – Ч. 1. – С. 45–47.
4. Оборотов Ю.Н. Современное государство: от образа к реалиям / Ю.Н. Оборотов // Юридичний вісник. – 2014. – № 6. – С. 6–13.
 5. Оборотов Ю.Н. О понятии «устойчивость государства» / Ю.Н. Оборотов // Визначальні тенденції генезису державності і права : зб. наук. праць. – 2007. – С. 25–28.
 6. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : [навчальний посібник] / П.М. Рабінович. – 10-е вид., доповн. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
 7. Сімутін В.В. Інформаційне суспільство та його вплив на формування принципів механізму сучасної держави / В.В. Сімутін // Духовні засади сучасного право генезису : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «9-ті Прибузькі юрид. читання», присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та 20-річчю юрид. освіти на Миколаївщині (м. Миколаїв, 29–30 листопада 2013 р.). – Миколаїв, 2013. – С. 110–112.
 8. Сімутін В.В. Принципи організації та діяльності механізму сучасної держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В.В. Сімутін ; Міжнар. гуманітарний ун-т. – О., 2015. – 18 с.
 9. Чиркин В.Е. Общечеловеческие ценности и современное государство / В.Е. Чиркин // Государство и право. – 2002. – № 2. – С. 5–13.
 10. Фукуяма Ф. Сильное государство. Управление и мировой порядок в XXI веке / Ф. Фукуяма. – пер. с англ. – М. : Хранитель, 2007. – 220 с.

Дзевелюк М. В. Концептуальні основи обґрунтування сучасного державства

Анотація. В статті зосереджено увагу на дослідженні теоретико-правових основ сутності со-

временного державства; розглядаються основні ознаки сучасного державства як визначеного історичного типу в зв'язі з визначеними державствено-правовими змінами в світі, а також пропонується поняття «сучасне державство» на основі досліджених ознак.

Ключові слова: сучасне державство, глобалізація, інформатизація, індивідуалізація суспільства, правове державство, легітимність, легальність, легалізованість, устійливість державства, сильне і слабе державство, інституціоналізація державства, комунікаційне властивість державства.

Dzevelyuk M. The conceptual foundations of the modern state study

Summary. The article focuses on further study of the theoretical and legal foundations of the essence of the modern state, describes the main features of the modern state as a specific historical type in connection with certain state and legal changes in the world and offer a concept of “modern state” based on the studied traits.

Key words: modern state, globalization, informatization, individualization of society, rule of law, legitimacy, legality, state stability, strong and weak state, institutionalization, communicative property of the state.